

LES CONSTITUCIONS SINODALS D'ÀGER I MEIÀ

Enric Moliné

El bisbat d'Urgell i els territoris exempts

Fins ben entrat el segle XIX el bisbat d'Urgell tenia dins seu o limitant amb ell una sèrie de territoris que, per diferents raons històriques que es remunten a temps molt vells, als del naixement de Catalunya, funcionaven amb una total independència del bisbe i dels seus organismes de govern, constituint districtes separats, units directament a Roma.

A més a més de l'abadiat de Ripoll, amb el qual limitava el bisbat, i d'algunes entitats molt petites, aquests territoris eren l'abadiat de Gerri, l'abadiat i després arxiprestat d'Àger, el priorat de Meià i el pabordat de Mur, presidits respectivament pels seus abats, arxiprest, prior i paborde. Eren realment com petits bisbats governats per eclesiàstics amb poders semblants als d'un bisbe i que en alguns casos incloïen explícitament la celebració del sínode.¹

Sínodes i constitucions sinodals

El sínode era una reunió dels clergues amb responsabilitats pastorals, convocada per l'ordinari, ja fos el bisbe o, en el nostre cas, un d'aquests prelatos inferiors amb facultats quasi episcopals. Els sínodes, freqüents als segles XIII i XIV, s'havien espaiat molt durant els segles XV i XVI i es van reprendre amb força sobretot al XVII, com a conseqüència de les recomanacions i l'impuls rebuts del concili de Trento. Així s'esdevingué també tant al bisbat d'Urgell com en la instància superior dels concilis de Tarragona i, com veurem, a Àger.²

1. Dels territoris i llocs exempts del bisbat d'Urgell i dels conflictes ocasionals amb els seus bisbes ens en vàrem ocupar amb alguna extensió en l'article "Les relacions de les visites "ad limina apostolorum" dels bisbes d'Urgell, 1597-1821", *Urgellia* 4 (1981), pp. 426-449. Sobre Gerri, vegeu també Enric Moliné, "La reorganització beneficidal del bisbat d'Urgell i de l'abadiat de Gerri en temps de Carles III: un exemple de regalisme", *Actes del Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Pedralbes, 1988, pp. 431-439. Sobre Gerri i Meià, Enric Moliné, *Francesc Llobet, Mas i Navarro, prior de Meià i historiador del Pallars (1732-1803)*, en curs de publicació a l'Anuari de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona. Sobre Àger, en general, Francesc Fité i Llevot, *Reculls d'història de la Vall d'Àger, I, Període antic i medieval*, Bellpuig (Lleida) 1985, 577 pàgines, editat pel Centre d'Estudis de la Vall d'Àger amb el patrocini de l'Ajuntament de la Vila d'Àger.

2. Per als concilis de Tarragona i per als sínodes d'Urgell, vegeu Enric Moliné, "Els sínodes d'Urgell del segle XVI i la reforma catòlica", a *Urgellia* X (1990-1991), ps. 407-468. Aquests concilis i sínodes començaven ja a reviure cap a la meitat del XVI. Vegeu també Josep Raventós i Giralt, "Els concilis celebrats durant el pontificat del Cardenal Doria, absent de la seu metropolitana de Tarragona (1533-1558)", a *l'Anuari 1990-1991* de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica abans esmentada, pp. 291-296.

Al sínode, s'hi prenien acords, i alguns d'aquests es plasmaven en regles o "constitucions" sinodals, texts legislatius que, per la forma com eren elaborats, s'assemblaven a les "constitucions", anomenades també així, que feien els reis d'Aragó a les seves corts.

Les constitucions sinodals eren tot sovint recollides en col·leccions que, més o menys irregularment, s'anaven posant al dia. Se solia manar que n'hi hagués còpia a les paròquies, i així ho feren, per exemple, els prelats d'Àger els anys 1333, 1339 i 1612. Les còpies es feren primer a mà i després a impremta, i ja no cal dir que les que ens han arribat són ara una font històrica important per a l'estudi de les societats on van néixer.

A Catalunya, la presa de la activitat sinodal que seguí l'acabament del concili de Trento es manifestà també en l'edició de sinodals durant tota la centúria, de manera que abans d'acabar el segle XVII tots els bisbats catalans en tenien col·leccions impreses.³

Les compilacions d'Àger

També a dos dels territoris exempts esmentats, el d'Àger i el de Meià, se n'estamparen aquells anys. De l'arxiprestat d'Àger en tenim dues compilacions, de l'any 1648 i del 1665. Una i altra ens informen que ja el 1285 s'havia fet un recull de les sinodals d'Àger, i que Llorenç, bisbe titular de Nicòpolis i administrador perpetu de l'abadiat (és a dir, el seu abat comendatari) les havia manat imprimir en el sínode celebrat el 9 de febrer de l'any 1518. La segona inclou, a més a més, l'"Epístola" introductòria del bisbe de Nicòpolis.

La compilació de 1648: orígens de l'Arxiprestat

La compilació de 1648 forma un volum de 172 pàgines estampat a Barcelona i redactat en llatí. Fou publicat per ordre de l'arxipreste Joan Fort, doctor en teologia, qui a les cinc primeres pàgines del llibre, de dedicatòria als seus sacerdots, ens dóna interessants informacions.

Comença amb un resum de la història de l'arxiprestat on, juntament amb dades de fiar, en transmet d'altres de llegendàries, com és ara l'atribució de dues mil cinc-cents cases a la vila d'Àger abans de la "devastació general d'Espanya" pels musulmans i l'existència d'un bisbat d'Àger en aquells primers temps.

Tot just recuperada la vila i el seu territori per Arnau Mir de Tost, ens diu, aquest, no podent restaurar com volia l'antic bisbat, fundà el monestir de Sant Pere, el dotà perquè pogués sustentar un abat i deu canonges que viurien sota la regla de Sant Agustí, i aconseguí del papa que l'abat tingués potestat "temporal, espiritual i quasi episcopal" sobre els canonges i els altres clergues regulars o seculars del territori i que fos immediatament subjecte a la Seu Apostòlica.

Després, amb el pas del temps, el papa Climent VIII (1592-1605) va extingir els Canonges Regulars de Sant Agustí al Principat de Catalunya perquè l'observança de la seva regla canònica havia anat caient en desús. Va secularitzar les canòniques i a Àger va posar uns canonges seculars presidits per un arxipreste també secular amb unes facultats en tot semblants a les que tenia abans l'abat.⁴

3. I a primera impressió de les *Constitucions provincials de Tarragona* és de 1584. Les primeres col·leccions de *Constitucions sinodals* impreses de cada bisbat que hem pogut veure o de les que tenim notícia són dels anys següents: Vic, 1591; Barcelona, 1600; Girona, 1606; Tortosa, 1616; Solsona, 1630; Urgell, 1632; Lleida, 1691; d'Elna no n'hem pogut veure cap. Sobre les del bisbat d'Urgell, vegeu Enric Moliné, "Les constitucions sinodals impreses del bisbat d'Urgell", a *Església d'Urgell* 207 (febrer 1992) pp.5-8.

4. En aquells anys sovintejaren les secularitzacions i supressions. L'extinció dels Canonges Regulars convertí els de la canònica de Solsona en canonges seculars del nou bisbat que s'hi acabava de crear; s'uní també a aquell capítol la suprimida canònica de Vilabertran, a Girona. El monestir benedictí de Gualter, tocant a Ponts, fou extingit i les seves rendes es destinaren al bisbat de Solsona; el de Tavèrnoles, prop de la Seu d'Urgell, fou suprimit i amb les rendes es va dotar el nou seminari acabat d'establir; etc.

La potestat dels arxiprestes

Segons la relació de Fort, la llista de facultats de l'abat, transferides ara a l'arxipreste, era aquesta: depenia directament de la Santa Seu, sense que cap bisbe pogués intervenir en els seus afers; exercia una jurisdicció temporal, espiritual i quasi episcopal sobre totes les esglésies parroquials, capelles, oratoris, i sobre els seus rectors i feligresos; era jutge en totes les causes pertinents al fur eclesiàstic, tant matrimonials com qualsevol altres; feia la visita pastoral per si mateix o pel seu vicari general; podia instituir beneficis eclesiàstics, i era ell qui els conferia en els mesos no reservats (és a dir, no reservats al papa o, després, al rei); convocava el sínode i nomenava examinadors sinodals; i, en general, feia totes les altres coses que pertanyien a la jurisdicció ordinària i episcopal.

També concedia, diu encara, lletres dimissòries als seus súbdits tant regulars com seculars perquè poguessin rebre tots els ordes fins al presbiterat; podia conferir per si mateix la primera tonsura i els ordes menors; en la seva església podia usar mitra, bàcul i les altres insígnies pontificals i, amb el permís de l'ordinari local, ho podia fer també fora de l'arxiprestat.

Els trasbalsos de la guerra

De passada, Fort ens informa de la incidència de la guerra sobre la vila i els voltants d'Àger. L'any 1647, diu, Àger va ser assetjat pel Príncep de Condé, generalíssim dels exèrcits francesos i virrei de Catalunya (pel rei de França, és clar). Hom disparà moltes canonades contra el castell, que va quedar destruït juntament amb les torres, muralles i la quarta part del claustre de l'església; es van perdre molts documents de l'arxiu; i tota la població va ser saquejada pels soldats, amb dany de les persones i les coses, de manera que no van quedar ni animals per a treballar la terra.

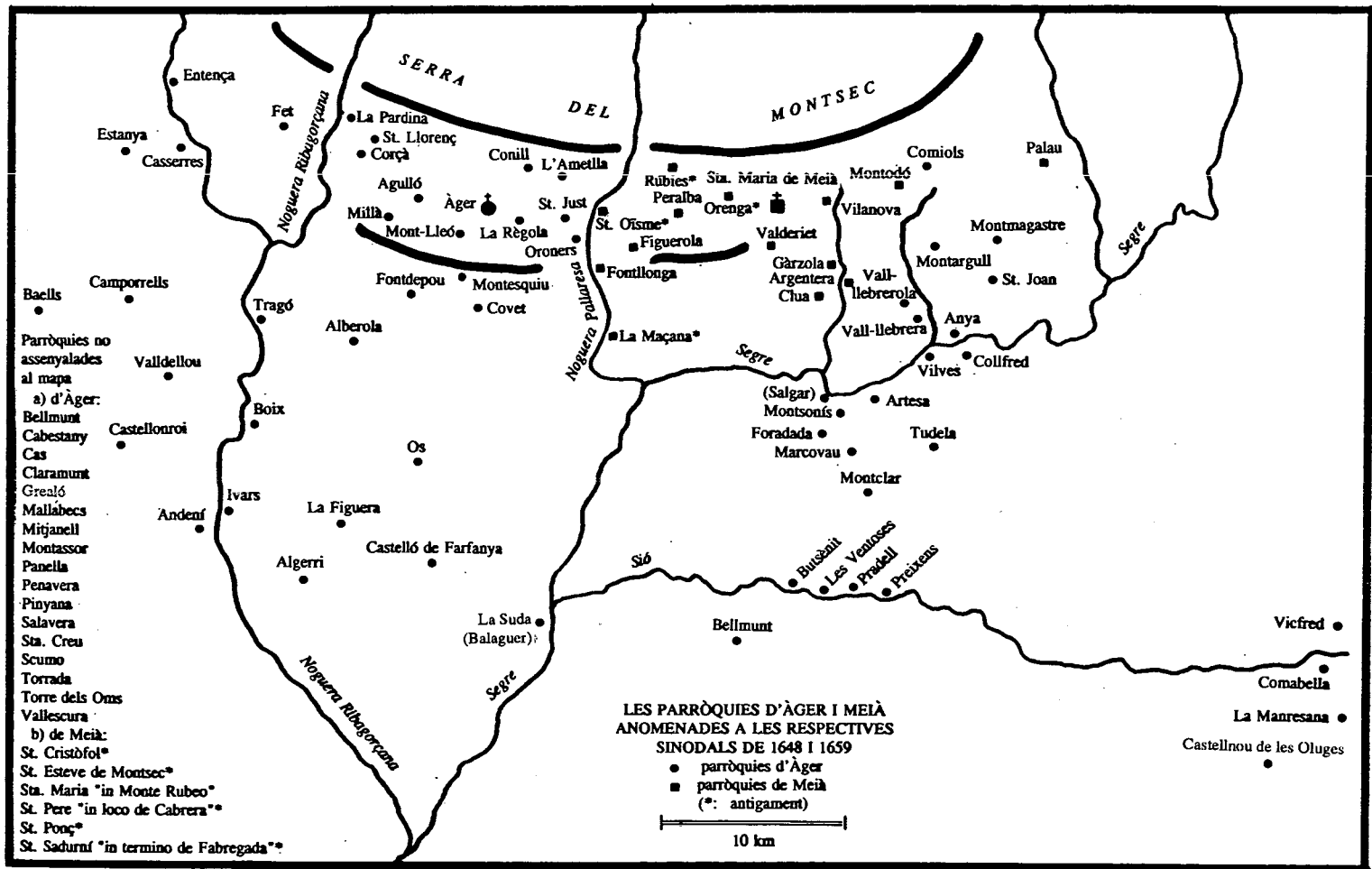
Des de l'aixecament del Corpus de 1640 a Barcelona, els temps havien estat molt agitats, amb notables capgiraments polítics. Una mostra d'aquests canvis era el nomenament de Joan Fort com arxipreste d'Àger, ja que havia estat presentat al papa per Lluís XIII, rei dels francesos, en la seva capacitat de sobirà de Catalunya. El mateix Fort ens diu que va ser el primer càrrec eclesiàstic del Principat que fou presentat així, i s'estila "almoïner i conseller ordinari de Sa Cristianíssima Majestat".

Territori i esglésies d'Àger

El llibre de les constitucions inclou una llista de les esglésies parroquials de l'arxiprestat d'Àger. A la mateixa vila d'Àger n'hi havia quatre: la de Sant Vicenç, l'antiga de Sant Nicolau, la de Sant Martí i una altra antiga de Sant Joan Baptista unida a la de Sant Vicenç. L'enumeració segueix després fins un total de 79 esglésies, comptant la de Sant Pere d'Àger, que no figura entre les parroquials, i la del monestir de Salgar, que tampoc no ho era.

En el mapa adjunt es poden seguir els noms de totes aquestes esglésies. Com es pot veure, el territori de l'arxiprestat està format per un nucli inicial i compacte a la Vall d'Àger, entre les serres del Montsec i de Montclús, que d'una manera més difusa s'eixampla cap a migdia i a ponent; i per tres nuclis més separats, un al voltant d'Artesa i dos més menuts, un al curs baix i un altre al curs alt del riu Sió.

Algunes particularitats. A Balaguer, l'arxiprestat posseïa la parròquia de la Suda, a la que pertanyia un quart de la ciutat. Castelló de Farfanya, Montmagastre i Pinyana s'ano-

menen “priorat i parròquia”, senyal que segurament tingueren alguna especial importància quan Sant Pere d’Àger era abadia. De Sant Llorenç, es diu que havia estat un priorat de monges de Sant Bernat. A la parròquia de Montsonís hi havia el monestir de Santa Maria de Salgar, dels frares del Carme. De Montlleó i Montesquiú, es diu que eren parròquies rurals, cosa que deu significar que la seva població estava dispersada en cases soles. I de les de Mijanell i Bellmunt es diu que estaven destruïdes, a causa de les guerres aquesta última.

Les constitucions d’Àger

La part principal del llibre la formen, és clar, les constitucions sinodals. Estan agrupades sota 43 apartats que no semblen seguir cap ordre especial. Cada constitució ve encapçalada pel nom de l’abat i la data del sínodo on va ser feta: “Pere, abat, en el sínodo celebrat el 18 de les calendes de febrer de 1285” diu la primera de totes. Tot seguit ve el text legal, precedit d’un resum de molt poques ratlles en lletra cursiva, com si en fos el títol.

El quadre adjunt dona una idea del volum de la legislació d’aquests sínodes, que van des del de 1285, ben antic i amb moltes constitucions, fins el de 1648, i cobreixen un període de quasi quatre segles. Amb un total de 114 constitucions, els sínodes més representats són els tres primers, un de 1612, i dos dels tres últims. El de 1612, amb 30 constitucions recollides, degué ser ben important, i l’esquema que segueix és el que adopta el recull. Com es pot veure, també a Àger l’activitat sinodal fou especialment important els segles XIII i XIV, minvà molt als segles XV i XVI, i fou represa amb vigor el XVII.⁵

Les fórmules notariales

El llibre de les sinodals d’Àger acaba amb setanta fulls dedicats a “fórmules que han d’usar els rectors i d’altres que regeixin la cura de les ànimes a les parròquies i llocs de la diòcesi (sic) d’Àger, del Principat de Catalunya, quan redactin els instruments que el costum els permet fer”.

La majoria d’aquestes fórmules tracten sobre compres, vendes i arrendaments en diferents circumstàncies de béns immobles i de censals de diverses menes, incloent models de rebuts, de reconeixement de deutes, etc. Totes les fórmules són redactades en llatí, llevat de la que tracta dels capítols matrimonials i la dels testaments, que són escrites en català.

La compilació de 1665

El 1665, quan encara no havien passat vint anys, l’arxipreste Francesc de Ciscar i de Gravalosa féu una nova impressió de les sinodals d’Àger, no tan acurada com l’anterior i amb nombrosos errors d’impremta, afegint-hi nou constitucions que s’havien fet en els sínodes de 1654 i 1662.

No sembla, però, que la causa de la nova edició fos la necessitat d’incloure aquestes constitucions, de ben poca entitat. Tampoc ho fou la conveniència d’introduir grans canvis, que no hi són. D’una banda, s’inclou l’epístola del bisbe de Nicòpolis que no figurava

5. Les cites que fa el recull donen a entendre que, com era d’esperar, en molts sínodes s’havien fet més constitucions de les compilades aquí. Dues precisions: En el sínodo de 1285 hi ha inclosa una constitució d’un sínodo celebrat pel mateix abat Pere, però en un altre moment: “in alia synodo”. En el de 1612 hi ha inclosa una constitució que, probablement per error, es diu que és de 1626 encara que s’atribueix a un sínodo celebrat pel mateix arxiprest i el mateix mes i dia del de 1612.

a l'anterior recull, es canvia lògicament el nom de l'arxipreste i els seus títols, i, a la introducció, copiada al peu de la lletra de la de Fort, en parlar de la pèrdua parcial de l'arxiu, segurament amb el desig d'oblidar un passat dolorós, s'elimina tota referència al Príncep de Condé, als francesos, al bombardeig d'Àger i al mal fet a la vila, deixant-hi només una al·lusió genèrica a "les guerres".

Tot això no té res de particular. Sí que és, en canvi, significatiu que la referència a les compilacions antigues, malgrat ser una còpia literal de la que portava la de 1648, no diu res d'aquella edició, com si no hagués mai existit; i que les tretze constitucions de l'arxipreste Fort són eliminades del recull, que conserva, en canvi, totes les altres, així com les fórmules notariales.

En resum, l'edició sembla que fou feta exclusivament perquè la nova situació deuria exigir oblidar completament la persona de Fort, a causa dels seus lligams estrets amb l'administració francesa durant la guerra i tot el que això podia representar políticament.

La compilació de Meià de 1659

Passem ara al cas molt més senzill del priorat de Meià. Cap als mateixos anys, el 1659, hom n'imprimí les constitucions sinodals, en un llibre de 46 pàgines estampat a Barcelona i redactat igualment en llatí. Les va manar editar Josep de Jalpí i Julià, "per la gràcia de Déu i de la Santa Seu Apostòlica Prior de Meià, de cap diòcesi i fora dels límits de qualsevol, subjecte immediatament a la Seu Apostòlica tant en el cap com en els membres, encara que de la Província Tarraconense".

Aquest Jalpí i Julià (1604-1678) és una figura coneguda, i cosí germà d'una altra que encara ho és més, Joan Gaspar Roig i Jalpí. Nomenat prior de Meià el 1633 i partidari de Felip IV en les torbacions del Principat, fou perseguit per la Generalitat i pels francesos. El 1652 esdevingué canceller de Catalunya i president de la Congregació Claustral Tarraconense, a la qual pertanyia el priorat. Entre altres escrits, compilà també unes "Constitucions noves" d'aquella congregació benedictina.⁶

Les constitucions de Meià

A la introducció de les sinodals, que només ocupa dues pàgines, el prior no dona informacions tan abundants com les que donava l'arxipreste d'Àger i es limita a dir que, seguint l'antiquíssim costum dels seus predecessors, el 25 de juny de l'any 1659 va celebrar el seu tercer sínode a l'església de Vilanova de Meià i que el segon l'havia reunit l'any 1647. Entre un i altre, a causa de la guerra i de la pesta, no n'havia pogut fer cap més.

A diferència del que fan les compilacions d'Àger, la de Meià només recull les constitucions d'un sínode, el de 1659, que en modifiquen també alguna de les de 1647. Però n'hi deuria haver d'altres d'impreses, perquè al final de la introducció es diu que els eclesiàstics han de tenir els llibres vells i el modern de les presents constitucions sinodals.

Amb un total de 70, que ocupen 42 pàgines, les constitucions estan ordenades segons un criteri que no és el de les d'Urgell de 1632, ni el de les d'Àger, ni el de les Constitucions Provincials de Tarragona, i no porten encapçalament ni resums. En ser totes d'un mateix sínode, serveixen bastant en canvi per a fer-se una bona idea de les preocupacions dominants en aquell moment al Priorat i també ens informen d'alguns dels costums que hi havia. Les constitucions més nombroses són les que tracten de la celebració i assistència a la missa

6. Sobre Jalpí i Julià, vegeu la corresponent entrada de Josep M. Pons i Guri, a *Gran Enciclopèdia Catalana*.

(onze) i de les obligacions dels rectors (dotze). En ordre descendent, vénen després les que tracten de les penes canòniques (vuit), dels testaments (set) i del sagrament del matrimoni (cinc).

Territori i esglésies del Priorat de Meià

El llibre de les sinodals de Meià inclou dues llistes. La primera és un “catàleg de les viles, llocs, parròquies, termes i quadres de la jurisdicció espiritual del prior de Meià”, amb 29 noms de lloc. La segona és un “catàleg de les esglésies i capelles velles o modernes que hi ha al territori del priorat de Meià”, una relació molt llarga i detallada amb un total de 53 entrades. D’aquestes esglésies, hem assenyalat al mapa adjunt les que la llista anomena parroquials o diu que ho havien estat.

Com es pot veure, el territori s’estenia per la rodalia de Santa Maria de Meià, entre el Montsec i els rius Noguera Pallaresa i Segre, i fora d’aquest nucli només hi havia un lloc una mica allunyat, el de Palau de Rialb, “antigament monestir de templers”. En conjunt, el territori de Meià era molt més reduït que no el de l’Arxiprestat d’Àger.